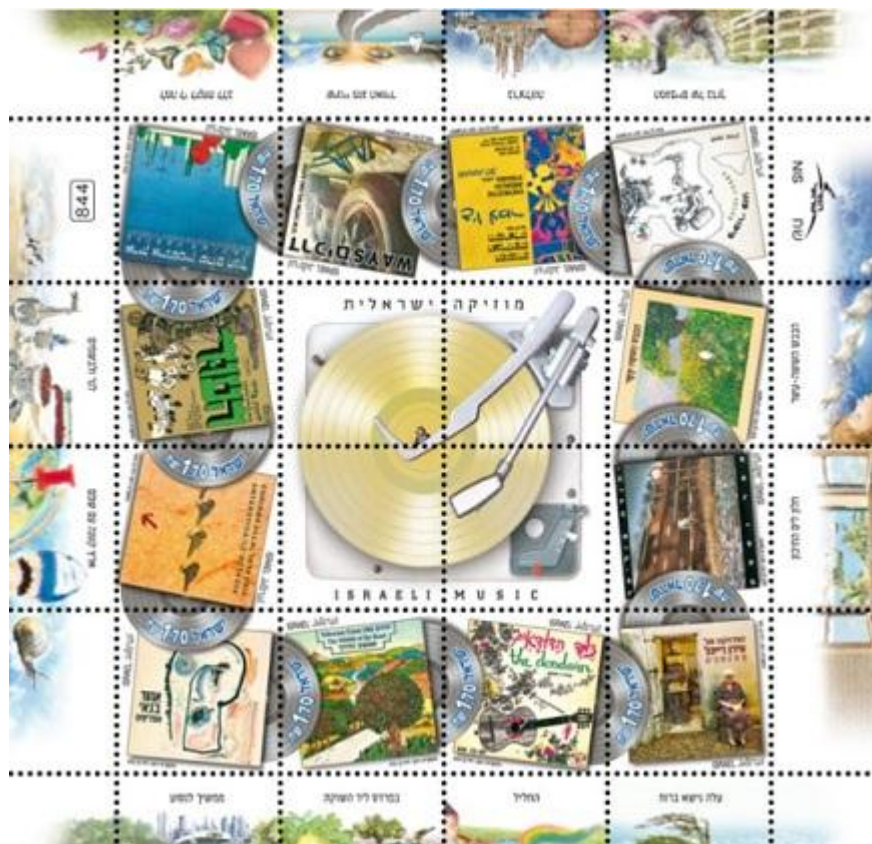

דבר העורכת

לקוראים שלום!

הגיליון הנוכחי של נושאנצ'יק יעסוק בעניינים הקשורים להסטוריה של המוזיקה. תחילה, בני תמרי יסקור את ההסטוריה המרתקת של התפתחות התקליט. לאחר מכן, יוכבד הוכמן תספר על כלי נגינה עתיקים. עוד בגיליון – בפינה "רגע של הסטוריה" כותב שמוליק כהן על סר רולנד סטורס, המושל הבריטי של ירושלים, ולבסוף, כבכל גיליון, חידון בולאי נושא פרסים.

גיליון מוזיקה ישראלית

נתראה בגיליון הבא,
שלכם, שבט

התפתחות התקליט בני תמרי

בימינו דיסקים נמכרים בכל פינה, מוסיקה ניתנת לשמירה כקובץ דיגיטאלי על גבי המחשב ומועברת ללא כל הגבלה דרך האינטרנט. בימים כאלה קצת קשה לחשוב על התקופה בה עדיין לא ידענו כיצד להקליט קול ולהשמיע אותו. קשה להאמין, אבל רק לפני 130 שנה רכשנו את הידע המאפשר זאת.

הממציא הנודע **תומאס אלווה אדיסון** היה הראשון שהצליח להקליט קול ולשחזר אותו לשמיעה באמצעות הפונוגרף, אותו המציא ב-1877. אדיסון שר את שיר הילדים הידוע "למרי יש כבשה קטנה" לתוך שפופרת המחוברת לממברנה – קרום דק ומתוח, דוגמת העור המתוח על גבי תוף. גלי הקול של השירה הרעידו את הממברנה. בקצה הממברנה מיקם אדיסון מחט דקה, ותנועתה של מחט זו חרטתה שקעים על גבי גליל מסתובב שהיה מצופה בדיל. על מנת לשחזר את ההקלטה סובב אדיסון את הגליל כנגד המחט ובתהליך הפוך המחט הרעידה את הממברנה, וזו השמיעה את גלי הקול.

תומאס אלווה אדיסון

מאה שנה להמצאת הפונוגרף – מעטפת יום ראשון אמריקאית.

ראוי לציין כי אדיסון לא היה הראשון שהקליט קול. הבכורה שייכת למדען האנגלי, חוקר תורת הגלים, **תומאס יאנג** אשר בשנת 1806 הצליח להקליט קול, אך לא היה מסוגל להשמיע את אשר הקליט. בשנת 1857 המציא הצרפתי **לאון סקוט** את הפונואוטוגרף - המכשיר הראשון להקלטת קול, אך גם הוא לא היה מסוגל לשדר.

הפונוגרף של אדיסון אמנם שבר את מחסום ההקלטה והנגינה, אולם סבל מבעיות טכניות קשות. החמורה שבהן, הייתה המחיקה המהירה של ההקלטה בתהליך הנגינה. בעייה זו נפתרה על ידי ממצא מפורסם אחר שעסק רבות בשאלות הקשורות לקול - אלכסנדר גרהאם בל. בשנת 1886 החליף בל את גליל הבדיל של הפונוגרף בגליל העשוי שעווה מוקשה. שנה לאחר מכן שיכלל את הפונוגרף על ידי שימוש במנוע חשמלי לסיבוב הגליל, במקום מנגנון הסיבוב הידני שהיה נהוג עד אז. בזכות התרומה של בל השתפרו עמידות ההקלטה ואיכות הצליל לבלי הכר. אדיסון, שכמעט ונטש את הפונוגרף לחלוטין, שב ו"דחף" אותו.

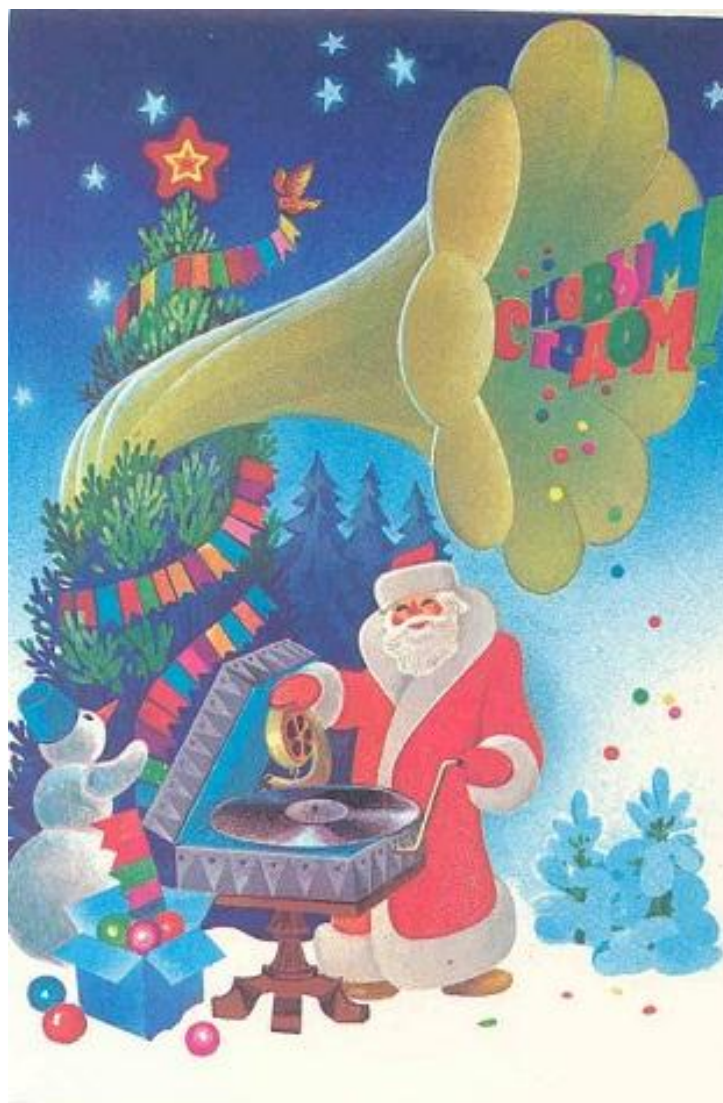
אלכסנדר גרהאם בל

הגרמפון של ברלינר

באותה השנה (1887) המציא אמיל ברלינר, יהודי גרמני שהיגר לארה"ב, את הגרמפון. הגרמפון מסובב ידנית דיסק חד צדדי בקוטר של 7 אינץ' ובמהירות של 30 סיבובים לדקה. המחט הקוראת את המוסיקה נעה לאורך חריץ ספיראלי, מקצה הדיסק ועד למרכזו. רישום המוזיקה וקריאתה נעשית על ידי תנודה רוחבית בתוך החריץ (בניגוד לתנועה האנכית של הפונוגרף).

בתהליך ההקלטה המקורי של ברלינר חרטה המחט את המשטח, ובעזרת חומצה נוצרו החריצים בהם תנוע המחט הקוראת. אולם ברלינר היטיב להבין שהבעיה הקשה ביותר הניצבת בפני שוק ההקלטות היא היכולת לייצר עותקים רבים של הקלטה בודדת. באמצעות טכניקה של ציפוי מתכתי נוצרה תבנית הפוכה (נגטיבית), בה החריצים של המחט הרושמת דווקא מוגנים מעיכול על ידי החומצה. כך נתקבלה תבנית של בליטות, באמצעות ניתן היה לשכפל עותקים רבים של אותה הקלטה.

הגרמפון הופעל ידנית באמצעות ידית – דבר בולים רוסי.

תהליך זה של ייצור עותקים – המבוסס על אותה לוגיקה של תהליך הצילום - היה היתרון העיקרי של הדיסק על פני הגליל של אדיסון. בתוך שנים ספורות החל ברלינר ביצור המוני של מכשירי גרמופון מכאניים וידניים ושל תקליטים אותם ייצר על ידי הטבעתם כנגד דיסק עשוי גומי קשיח.

בשנים הבאות ניטשה תחרות עזה בין הגרמופון של ברלינר והפונוגרף של אדיסון, במהלכה עברו שני המכשירים שכלולים רבים. אדיסון הוסיף קרן שמגבירה ומשפרת את איכות השמיעה, ולגרמופון נוסף מנוע קפיץ. חומרים חדשים נכנסו לתעשיית התקליטים, ותקליטי להיטים יוצרו בשני הפורמטים. ב-1913 הבין אדיסון שהפורמט שלו "הפסיד" והחל גם הוא לייצר תקליטים בצורת דיסק. בשנת 1929 חדל אדיסון סופית מלייצר את הגלילים, והטכנולוגיה של הפונוגרף חלפה מן העולם לבלי שוב.

מפצח האגוזים – האלבום הראשון.

הדיסקים המקוריים אותם ייצר ברלינר הכילו בסך הכל כשתי דקות מוסיקה. ב-1901 הציגה חברת "גרמופון" של ברלינר תקליט חדש בקוטר של 10 אינץ'. התקליט החדש היה בעל אורך הקלטה של 4 דקות – פועל יוצא של הקוטר המוגדל. שלוש שנים מאוחר יותר מכרה חברת גרמופון לראשונה תקליטים דו צדדיים. מכיוון שכל צד של תקליט הכיל רק כ-4

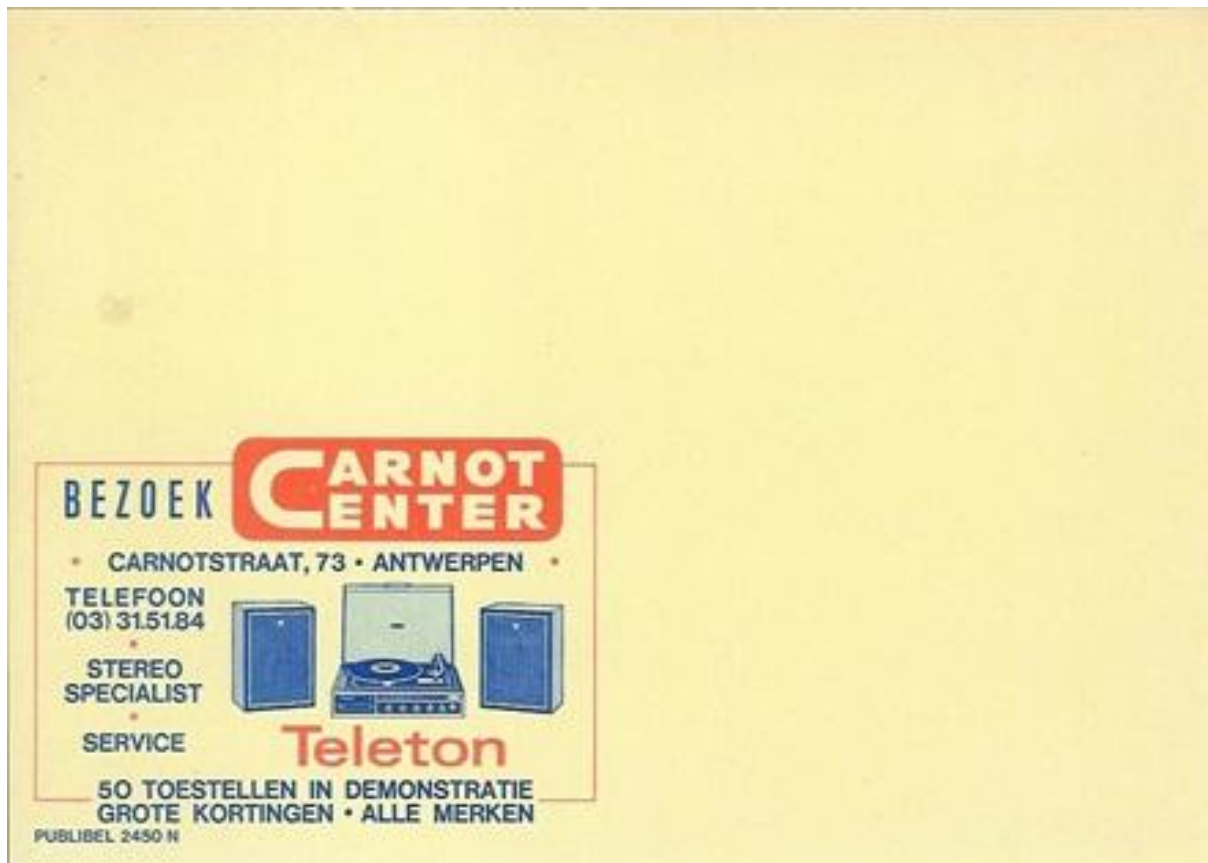
דקות, הוקלטו יצירות מוסיקליות על גבי מספר תקליטים. ב-1909 הוקלט "מפצח האגוזים" של צ'ייקובסקי על גבי ארבעה תקליטים דו צדדיים, שנמכרו בחבילה מהודרת דמוית אלבום תמונות. חבילת התקליטים זכתה, איפוא, לכינוי אלבום, שם שנשאר אתנו עד היום.

ב-1926 יוצר לראשונה תקליט במהירות 33.3 סיבובים לדקה. ב-1940, עקב מלחמת העולם השנייה, נוצר מחסור בחומרי הגלם לייצור התקליטים – תערובת של גומי, שרף, לכה ובקליט. התעשייה עברה לייצור תקליטים מפולימר הנקרא ויניל – פלסטיק שהוא תוצר לוואי של תעשיית הנפט. מעז יצא מתוק: הויניל התגלה כחומר עמיד וזול יותר, והמאפשר יצירת ספיראלה צפופה יותר. בשנת 1948 יוצר תקליט ויניל בקוטר של 12 אינץ', במהירות של 33.3 סיבובים לדקה. התקליט החדש הכיל כ-23 דקות נגינה בכל צד,

מאה שנה של התקדמות טכנולוגית: מהגרמופון לקומפקט דיסק.

וזכה לשם אריך נגן (Long Playing). אריך הנגן הפך לפורמט הפופולארי ביותר של התקליט, ושלט בכיפה כ-40 שנה עד המצאת הקומפקט דיסק.

בשנות ה-60 וה-70 היה בכל בית מערכת סטריאו עם פטיפון.
הדפסת נסיון של גלויית פובליבל – מאוספו של **מנחם לדור**.

בני תמרי אוסף תקליטים. לתגובות: beni165@walla.com

כלי נגינה עתיקים יוכבד הוכמן

רוב כלי הנגינה המוכרים לנו כיום מתחום המוזיקה הקלאסית (כגון: כינור, ויולה, צ'לו, חליל צד, אבוב, קלרניט, חצוצרה, טרומבון, נבל, כלי הקשה ועוד) שונים בצורתם מאלו שהיו בשימוש עד המאה העשרים. המוזיקה שנכתבה עד המחצית השנייה של המאה התשע-עשרה נכתבה לכלי נגינה אחרים מאלו שבידנו היום. כלי הנגינה היו שונים לא רק במבנה, אלא גם בצורה ובחומרים מהם היו עשויים. כתוצאה מכך גם אופיים של הצלילים שהפיקו היה שונה – לעיתים במידה ניכרת – מהצליל אליו אנו רגילים. מובן, שלאופי הצליל השפעה רבה על התוצאה בהשמעת היצירה, כך שלמעשה רבים מאיתנו מעולם לא זכו לשמוע את יצירותיהם של הגדולים במלחינים – **מוצארט, בטהובן, שוברט, ברהמס** ואחרים - כפי שנכתבו במקור.

בדורות האחרונים נמשכו יותר ויותר מוזיקאים לבחון את המוזיקה הקלאסית בנגינה בכלי הנגינה עבזם נכתבו. בתחום הביצוע של המוזיקה הקלאסית נקראת תופעה זו "ביצוע היסטורי". הביצוע ההיסטורי והעניין הרב בכלי הנגינה המוקדמים רווחים ונפוצים במיוחד בארצות מרכז אירופה. כך למשל, שלושת הבולים ממזרח גרמניה מציגים (משמאל לימין) ויולה דה גמבה – סופרן, משנת 1747, שלושה כלי נשיפה: אבוב (1785), קלרניט (1830) וחליל צד (1817) (כלי הנשיפה עשויים מעץ בלבד, לרבות שסתומיהם, אם קיימים); וציטאר-קונצרטים, משנת 1891. הבולים שתראו בהמשך מציגים כלי נגינה שהיו בשימוש בין המאות השש עשרה והשמונה עשרה.

הציטאר הוא כלי עתיק מאד, וככל הנראה מוצאו מן המונקורד ("מיתר אחד") – כלי נגינה שהיה קיים ביוון העתיקה. המונקורד היה עשוי מיתר בודד המתוח על לוח תהודה, שהנפיק צלילים שונים כאשר המנגן בו קיצר את אורכו באמצעות לחיצת המיתר אל לוח התהודה בנקודות שונות לאורכו.

משנתווספו לו מיתרים נוספים, ניקרא "קית'ארה". גם באסיה הייו בשימוש כלי נגינה דומים מאד, ביניהם הקוטו היפני. המוזיקאי הגרמני **פרטוריוס**, אשר כתב ספרי עיון בתורת המוזיקה (תחום שנחשב אז כאחד מהמדעים הריאליים, בדומה למתמטיקה ולאסטרונומיה) בעלי חשיבות רבה לעוסקים בתחום זה, הזכיר את הציטאר באחד מספרי התיאוריה שלו, כבר ב-1619.

הציטאר בנוי מקופסת תהודה (טרפזית לרוב), אשר במקביל לפאתה הארוכה מתוחים כחמישה מיתרים מעל לוח-שריגים (כמו בגיטרה) ועוד כעשרים עד ארבעים מיתרים חופשיים. ציטאר אינו שם של כלי נגינה מסויים, כי אם קבוצת כלי נגינה שונים: קיימים

כלי נגינה בעלי 3 מיתרים מלודיים ו-15 מיתרי ליווי, ואחרים – בעלי מספר גדול בהרבה של מיתרים. מנגנים עליו בהקשה עדינה, בעזרת שני מקלות מרופדים בקצוותיהם. מעמדו של הציטאר היה מקביל למעמדו של הפסנתר בקרב הבורגנות המרכז אירופית, והוא כלי נגינה פופולארי מאד באוסטריה של היום, שם אפשר ללמוד את הנגינה בו בבתי ספר מיוחדים, גם לשמוע קונצרטים הניתנים על ידי נגנים וירטואוזיים.

ציטאר : מיתרים מעל לתיבת התהודה.

כלי נשיפה רבים מופיעים על גבי בולים: חלילים וכלי נשיפה ממתכת. המשותף לכלי הנגינה העתיקים הוא שנגנים השתמשו לא בכלי אחד בלבד, כי אם בקבוצה של כלי נגינה מאותו סוג, בגבהי צליל שונים. זאת, כיוון שלא ניתן היה לשנות את כיוונם. כך, למשל, אפשר לראות בבול מבולגריה (מתוך סדרה שהונפקה לרגל פתיחת מוזיאון כלי הנגינה בבריסל) חצוצרות שונות שההבדל ביניהן הוא אך ורק גובה הצליל היסודי בכל אחת מהן. בחצוצרות אלו לא היו שסתומים, ולכן – כל אחת מהן יכולה הייתה להפיק רק צליל יסוד אחד, ואת סדרת הצלילים העיליים הנגזרת ממנו – כששה עשר במספר - ולא יותר. לצורך נגינת קטעים שונים ביצירה ארוכה, ועל מנת לנגן כל צליל שהופיע ביצירה, נזקק הנגן לכלי נגינה שונים, בעלי כיוון שונה.

נבל ועוגב קטן.

עד למהפכה הצרפתית, לקראת תום המאה השמונה עשרה, היו בשימוש כלי נגינה נוספים, ייחודיים לתקופות המוקדמות. כלי נגינה אלו ירדו מגדולתם או אף נעלמו כליל עם השינוי החברתי והפוליטי של הדורות. החשוב שבהם הוא העוגב, כלי הנגינה המרכזי של תקופת הבארוק. גם עוגב הוא שם גנרי לקבוצת כלים גדולה מאד: היו עוגבים קטנים, בעלי מנעד של כשלוש אוקטבות וקופסת תהודה כגודלו של שולחן-פינת-אוכל ממוצע; והיו עוגבים גדולים ועצומים. עוגב קטן הכיל תיבת תהודה בה היו ממוקמים צינורות האוויר שיצרו את צלילו של העוגב. הפחת האוויר בעוגבים אלו נעשתה באופן מכני על ידי שני מפוחי – רגל. המפוחים הופעלו על ידי שוליה, שתפקידו היה לדרוך עליהם כל זמן הנגינה, לעיתים כמה שעות... הבול מהונגריה משמאל

מציג עוגב קטן כזה. עוגבי הכנסיות הגדולים היו בעלי נפח עצום, כשל דירת שלושה חדרים, בקירוב. גם הם נזקקו לאוויר שנדחס לתוכם בעזרת מפוחים לשם הפקת צליל, אך דחיסת אוויר נעשתה על ידי קבוצת אנשים גדולה, וכך יכלו המנפחים גם לנוח מפעם לפעם. הבול ההונגרי להלן לקוח מסידרה של חמישה, כאשר בכל בול נראית תמונת דיוקן של מלחין וכלי הנגינה אשר לו הרבה במיוחד לכתוב. בול זה מוקדש **ליוהאן סבסטיאן באך** שאהב מאד את העוגב והרבה לכתוב עבורו. באך גם נחשב

למומחה גדול בבניית ותיקון עוגבים. בול מזרח גרמני מציג עוגב של גדול בוני העוגבים במאות השבע-עשרה והשמונה-עשרה: **זילברמן**, בן דורו וידידו של באך.

ויולה דה גמבה

עוגב זילברמן

באך היה מומחה בבניית ותיקון עוגבים. בול לא מנוקבב.

ללאוטה יש צורת אגס עם צוואר ארוך ועדין.

הנגן פורט על המיתרים.

כלי עתיק מיוחד אחר הוא הלאוטה. המילה – לאוטה היא שיבוש איטלקי של המילה הצרפתית "אל-אוט" ובתרגום לעברית: "ה-אוט" כלומר ה-עוד. ואכן, הלאוטה היא גירסה אירופאית מעודנת של העוד המזרח תיכוני המוכר לנו. הלאוטה הייתה כלי אהוב מאד על נגנים, מלחינים ומאזינים באירופה המרכזית, והיא מתועדת בספרי מוזיקה וספרי הוראה לבניית כלי נגינה שונים. הלאוטה מופיעה בציורים רבים מתקופת הבארוק והרנסאנס, הן כחפץ אסתטי העומד בפני עצמו והן בדיוקנאות של דמויות מן המעמד הגבוה או של מוזיקאים מוכרים. ציירים אהבו במיוחד את תנוחת הנגינת הפורטת על הלאוטה, ובמוזיאונים שמורים ציורים רבים המתארים נגניות לאוטה. סדרת הבולים הצ'כית המוקדשת לאמני החיתוך בעץ מן המאה השש עשרה מציגה יצירות שלהם המתארות נגני כלים שונים: **יקוב דה ג'ין**, המציג חיתוך עץ של אדם, המנגן בלאוטה, **כריספין זה פסה** – נגנית חליל צד, **אדריאן קולרט** – נגנית קרומהורן (קרן עקומה, כלי נשיפה בעל צליל חזק וחודרני, העשויה מעור מעובד). הלאוטה היא בעלת צורה מיוחדת: גופה – כאגס, וצווארה ארוך ועדין. ללאוטה מיתרים רבים, ומנגנים עליה בפריטה, בדומה לנגינה בגיטרה. היא מעוטרת בקישוטים רבים: בקצה הצוואר מופיעים ראשי נשים מגולפים בעץ, ובגוף הלאוטה – משחקי צורות הנדסיות בגווני שונים, הנובעים מן השימוש בסוגי עץ שונים.

כלי נגינה מהמאה ה-16. משמאל לימין: חלילית צד, לאוטה וקרומהורן.

בין כלי הקשת המוקדמים חשוב להזכיר את הוילולה דה גמבה – כלי שמוצאו, (ככל הנראה) מספרד, וגירסאותיו המוקדמות היו כלי נגינה שדמו הן לגיטרה והן לכינור. הכלי מונה חמישה עד שבעה מיתרים, גופו גדול, ובקצה צווארו – דמות אישה, בדרך כלל. הצליל של הוילולה דה-גמבה עמוק ומתוק, ובעת הנגינה הוא מוחזק בין רגליו של הנגן. בניגוד לצ'לו, אין לכלי רגל תומכת. לוויולה דה גמבה ("וילולה של רגל") יש חמישה גדלים שונים: סופרן, אלט, טנור, בריטון ובס.

כינור בארוקי

הכינור הבארוקי היה קטן יותר מזה המוכר לנו כיום. צווארו היה נטוע בהמשך של קו ישר לגוף הכינור, ולא מוטה לאחור כמו הכינור המודרני, קשתו הייתה קמורה, ונמתחו עליו מיתרי גיד. כל אלו הביאו לכך שצלילו היה מתון ורב הבעה, אך חלש מזה של הכינור המודרני. הכינור הוחזק על ידי הכנר על כתפו ובניצב לחזהו, והקשת הוחזקה ביד גמישה, ולא בגובה הכתף כקשת המודרנית. לאופן החזקה זה השפעה עצומה על צלילים של כלי הקשת.

אמנות בניית כלי הקשת הייתה מפותחת מאד בתקופת הבארוק, והבול הגרמני הנראה בעמוד הבא מוקדש לאחד הבונים המוכרים והחשובים, **מתיאס קלוצ**, שחי בין השנים 1653–1743. הבול מתאר שלבים שונים בגילוף העץ, בדרך למוצר המוגמר – צווארו של כלי הקשת, ככל הנראה וילולה דה גמבה.

כלי המקלדת, הצ'מבלו והפסנתר, מופיעים על בולים רבים. הבול מגינאה ביסאו מוקדש לצ'מבלו (הצ'מבלו הצרפתי - כלי גדול במימדיו ובעל שתי מקלדות) ולמלחין הצרפתי שהרבה כל כך להשתמש בו - **פרנסואה קופרן**, שכונה על ידי בני דורו "הגדול". הצ'מבלו הוא כלי פריטה, וצליליו נוצרים מפריטת לשונית על המיתר. לפיכך כמעט ולא ניתן לנגן צלילים חלשים וחזקים בצ'מבלו. לעומת זאת צלילי הפסנתר

נוצרים מהקשת מכוש על גבי המיתר, כך שהוא מסוגל להפיק דרגות חוזק שונות. מכאן השם שקיבל הפסנתר עת נוצר לראשונה (בשנת 1709, על ידי **כריסטופורי**) – "פיאנופורטה". את הפסנתר ומרכזיותו בחיי היום יום מתאר בול רומני, נער המנגן בכינור בצוותא עם נערה המנגנת בפסנתר.

נגינה בפסנתר.

הצימבלו

תהליך הבניה של ויולה דה גמבה.

אין ספק שהכרת כלי הנגינה העתיקים, אופיים והשוני בינם לבין כלי הנגינה המודרניים מעצימה את חווית השמע של יצירות שחוברו באותה התקופה. הקוראים מוזמנים לנסות להקשיב להקלטות המבוצעות בכלי נגינה עתיקים אלו ולהנות ממוסיקה טובה ואיכותית.

יוכבד הוכמן היא נגנית צ'מבלו, בוגרת בית הספר הגבוה למוסיקה עתיקה בבאזל, שוויץ. היא אוספת בולים בנושא כלי נגינה ומלחינים. כתובתה לתגובות: hochmann@zahav.net.il

רגע של הסטוריה – סר רולנד סטורס, המושל הבריטי של ירושלים שמוליק כהן

ב- 9.12.1917 נכנעה ירושלים בפני צבא הוד מלכותו, ובכך באו לקיצם 400 שנות שליטה עות'מנית בעיר, והחלה תקופת השלטון הבריטי. מאמר זה יוקדש לאדם ששמו כמעט ואינו מוכר, אך השפעתו על העיר ניכרת עד ימינו. המדובר הוא בסר רולנד סטורס, שמוכר, בטעות, כמושל הבריטי הראשון של ירושלים.

חותמת ארוע "פתיחת התערוכה
85 שנה למערכה על באר שבע
והנגב במהלך מלחמת העולם
הראשונה", 31.10.2002

עוד בטרם אעסוק בסטורס, מספר מילים על הכניעה יוצאת הדופן של ירושלים. בסוף אוקטובר 1917 הצליח הגנרל אלנבי להבקיע את קו ההגנה התורכי שנמתח מעזה במערב עד באר שבע במזרח, והחל במסע צפונה לאורך ארץ ישראל. אלנבי נע בשני ראשי חץ. ראש חץ אחד עלה צפונה לאורך מישור החוף וראש החץ השני עשה את דרכו לכיוון ירושלים. בלילה שבין ה- 8.12 ל- 9.12 נטשו הכוחות הטורקים והגרמנים את העיר, לא לפני שמסרו כתב כניעה לראש העיר, עם הנחיה להכנע בפני חייליו של אלנבי. ראש העיר הרכיב משלחת של נכבדים, צירף צלם מהמושבה האמריקאית וכל הקבוצה יצאה מהעיר על מנת למצוא את הצבא הבריטי ולהיכנע באופן מסודר.

לאחר זמן מה נשאו מאמצייהם פרי והם פגשו בשני חיילים בריטים. ראש העיר מיהר להודיע להם על כניעתה של ירושלים, אך להפתעתו סירבו השניים לקבל את הכניעה. הסתבר שהיו אלה טבחים, שחיפשו ביצים בכפרים הערבים על מנת להכין ארוחת בוקר לאחד הקצינים הבריטים. בעוד המשלחת מנסה לשכנע את צמד הטבחים שיסכימו לקבל את כניעת העיר, הגיעו למקום שני סמלים. ראש העיר שכבר נואש משני הטבחים החליט לשנות את הטקטיקה ולהכנע בפני הסמלים. הסמלים קבלו את הכניעה ומיהרו חזרה אל המאהל שלהם על מנת להודיע על כניעת העיר. מפקדם של שני החיילים הודיע מידית על הכניעה למפקד הדיביזיה, הגנרל וואטסון. הלה לא התבלבל והודיע שירושלים לא תיכנע בפני שני סמלים אלא בפני קצין. ראש העיר האומלל נאלץ להכנע פעם נוספת, הפעם בפני הגנרל וואטסון, ובטקס אמיתי עם נאומים. מיד לאחר הטקס הודיע וואטסון למפקדו, המייג'ור גנרל שי על כניעת העיר. גם הגנרל שי לא התבלבל וביטל במחי יד את כניעת העיר. הוא המפקד הבכיר באזור, וירושלים תיכנע רק לו. שוב הוזמן ראש העיר, שוב נערך טקס כניעה ושוב נשאו נאומים. מיד לאחר תום הטקס דיווח שי לאלנבי, המפקד העליון של חיל המשלוח המצרי, על כניעת ירושלים. גם אלנבי רצה להיות חלק מהעניין וביטל מיד את כניעת ירושלים. ירושלים, כך הוא החליט, תיכנע אך ורק למפקד העליון של חיל המשלוח המצרי, ולא לאף קצין אחר.

יומיים לאחר מכן, ב- 11.12.1917 הגיע אלנבי רכוב על סוס לשער יפו. על מנת להפגין את הכבוד שהוא חש כלפי העיר, ירד אלנבי מעל סוסו ונכנס לעיר העתיקה

שער יפו (מתוך יום
העצמאות ה-28 13/4/71)

ברגל. הוא עמד על הבמה בכניסה למגדל דוד, ושם קיבל את כניעת העיר. בשונה מהפעמים הקודמות, הפעם הגיש את הכניעה סגנו של ראש העיר, שכן הלה חטף דלקת ריאות לאחר שלושה טקסי כניעה באויר הפתוח של דצמבר. היתה זאת הפעם האחרונה והסופית שבה ירושלים נכנע לבריטים במלחמת העולם הראשונה. ההסטוריה נטתה חסד דוקא לכניעה הראשונה בפני הסמלים. התאריך שנחשב לתאריך הכניעה של ירושלים הוא ה-9.12, ביום הכניעה הראשונה, ולא ב-11.12 יום הכניעה בפני אלנבי. בנוסף, בשכונת רוממה, במקום בו נכנעה ירושלים בפני הסמלים יש אנדרטה המציינת את כניעת העיר. גם האנדרטה נוקבת בתאריך 9.12 כתאריך הכניעה, ומציינת שירושלים נכנעה בפני דיביזיה 60 הלונדונית. האנדרטה, אגב, שוכנת שלא במקרה בכיכר אלנבי.

לאחר כניעת העיר היה צורך למנות לה מושל. המושל הראשון שמונה היה גנרל בשם ביל בורטון, אשר שנא כל רגע בתפקיד. בורטון טען ש"המקומות היחידים שניתן לסבלם בירושלים הם האמבט והמיטה". לא יפלא שלאחר שבועיים הוא ביקש להשתחרר מתפקידו ובקשתו נענתה. המושל הבא שמונה כבר התאים יותר לתפקידו, שמו היה רולנד סטורס. סטורס נכנס לתפקידו בסוף דצמבר 1917. הוא מצא עיר מוכת רעב וקור, שהמלחמה הממושכת נתנה בה את אותותיה. מיד עם כניסתו לתפקיד, החל סטורס לטפל באספקת מים ומזון לעיר הרעבה. כאשר סטורס סיים את תפקידו בנובמבר 1926, ירושלים לא היתה אותה העיר.

הבול הראשון מסדרת
ה-blues

במהלך כהונתו פרסם סטורס עשרות רבות של צווים בתחומים שונים. סניטציה, איסור על התעללות בבעלי חיים, איסור כריתת עצי זית, חרוב ואלה. אחת הבעיות הראשונות שאיתה נאלץ להתמודד היתה שליחת דברי דאר. שבוע לאחר כיבוש העיר החל לפעול בה דאר צבאי. מכיון שלא היה שירות דאר אזרחי סיפק הדאר הצבאי גם את צרכי הדאר של האוכלוסיה האזרחית, אך מכיון שלא היו בנמצא בולים, סופק שירות זה חנם אין כסף. רק בפברואר 1918, כחודשיים לאחר כיבוש

העיר כאשר הגיעו לעיר הבולים הראשונים של השלטון הצבאי הבריטי (ידועים גם כבולי ה-Blues עקב צבעם הכחול), שבה האוכלוסיה האזרחית לשלם עבור שירותי דאר. האותיות EEF שעל הבול פירושו Egyptian Expeditionary Force (חיל המשלוח המצרי). המדובר הוא בכח הבריטי שישב במצרים ותפקידו המקורי היה להגן על תעלת סואץ. לאחר שהתורכים ניסו את להפעיל את הקלף הדתי והכריזו על מלחמת העולם הראשונה כעל ג'יהאד, חששו הבריטים מנאמנות כפולה של החיילים המצריים, ובהדרגה שינו את ההרכב האנושי של הכח. החיילים המצריים הוצאו ממנו, ובמקומו הוכנסו חיילים אוסטרלים, ניו זילנדים ויהודים ובריטים. כח זה הוא שכבש את ארץ ישראל וסוריה מידי התורכים.

מספר צווים של סטורס משפיעים עד היום על מראה של העיר ירושלים. הצו המפורסם ביותר הוא החיוב לבנות מבנים מאבן או לצפותם באבן, במידה והם בנויים מחומר אחר. צו אחר הוא האיסור לבנות בסמוך לחומות העיר העתיקה. סטורס לא הסתפק באיסור הבניה, הוא גם הרס מבנים הסמוכים לחומה, וכן את מגדל השעון העות'מני שנבנה על שער יפו בשנת 1906. אין ספק שסטורס לא היה מאשר את פרוייקט קניון ממילא, שמגמד את חומת העיר העתיקה. צו נוסף הוא האיסור לבנות בעמקים בירושלים. בזכות צו זה אנו יכולים היום להנות משטחים פתוחים בגן סאקר, עמק המצלבה, עמק צורים ועוד. מדהים לחשוב שסטורס הבין את החשיבות של שטחים פתוחים עשרות שנים לפני שצמחה התנועה הירוקה בארץ ובעולם.

מגדל השעון בשער יפו
(חלק מסדרת מגדלי
שעון עות'מנים בישראל,
3/5/04)

עוד בטרם מלאה שנה לכהונתו, יזם סטורס את הקמת "האגודה למען ירושלים". במזכר שחיבר סטורס הוא כתב על האגודה: "מאחורי ההקמה של האגודה למען ירושלים עומד רעיון נשגב. יותר מכול זקוקה העיר הקדושה לאחדות. היא מבקשת שולחן עגול, שסביבו יועדו בני כל הגזעים והדתות, ישכחו לרגע את עצמם ואת מריבותיהם הקטנות, ויחשבו אך ורק על העיר הקדושה ומשמעותה לאנושות כולה". האגודה עסקה בנושאים שונים: תכנון ובניה, יצירת מרחב עירוני ירוק, טיפול ושימור באתרי עתיקות, יצירת סביבה תרבותית שכללה מוסדות למוסיקה, תיאטרון הרצאות וספריות; תמיכה במסורות של הקהילות המקומיות ועוד.

תערוכת בולים עולמית תל אביב ישראלפיל 85 כנסיית הקבר, הכותל, המערבי, כיפת הסלע 14.5.85

האגודה עודדה את חידוש המלאכות המסורתיות: זכוכית חברון, טוויה, אריגה וריקמה. אולם התעשייה המזוהה יותר מכל עם האגודה היא הקרמיקה הארמנית, שלמעשה לא היתה קיימת בירושלים לפני מלחמת העולם הראשונה, וסטורס ייבא אותה לעיר. סיפור הקרמיקה הארמנית החל למעשה בשיפוץ כיפת הסלע. המבנה היה מוזנח מאוד, חלק גדול מאריחי הקרמיקה המצפים אותו ניזוק או אפילו נפל, והיה צורך להחליפם. סטורס החליט להביא לארץ את דוד אוהנסיאן, אמן קרמיקה ארמני וסייע לו להקים סדנה ליצור אריחי קרמיקה על הר הבית בשם "אריחי כיפת הסלע". אוהנסיאן מצידו הביא עוד שני עוזרים (קרקשיאן ובליאן), שסייעו לו ביצור האריחים. לאחר סיום העבודה בהר הבית, סייע סטורס לאוהנסיאן לבנות סדנה חדשה בוויה דולורוזה שבעיר העתיקה, ששמרה על השם ("אריחי כיפת הסלע"), למרות שכבר לא היה קשר בינה לבין פרויקט השיפוץ של הכיפה. זמן קצר לאחר מכן פרשו שני עוזריו של אוהנסיאן ופתחו סדנאות משלהם. היום ניתן לראות את הסדנה של נכדיו של קרקשיאן ליד התחנה השישית בוויה דולורוזה, ואילו סדנת משפחת בליאן נמצאת בדרך שכם (צפונית לשער שכם). חוץ משתי המשפחות הללו, ניתן לראות עשרות סדנאות המייצרות קרמיקה ארמנית, והיום סוג זה של אמנות מזוהה עם ירושלים לא פחות מצפוי האבן או סמטאות העיר העתיקה.

קרמיקה ארמנית בירושלים. תאריך הופעה 9/9/03

ציור של ראובן רובין: יובל בצלאל 29.4.57 בירושלים ל"ג בעומר. 25.4.76

הסיוע שהגיש רונלד סטורס לאוהנסיאן לא היה יוצא דופן. רונלד סטורס התעניין מאוד באמנות, וראה את עצמו כפטרון האמנות. בהנהגתו הוצגו תערוכות אמנות במגדל דוד, תערוכות שנחשבו ליוקרתיות מאוד, והיו משאת נפש של מרבית האמנים שחיו בארץ ישראל. באחת הפעמים צייר שנדחה ניסה להבריח לתוך התערוכה ציור מעשה ידיו, ומאז נאסר להכניס לתחומי מגדל דוד אף יצירת אמנות ללא אישורו המפורש של רונלד סטורס. אחד הציירים האהובים ביותר על סטורס היה הצייר ראובן רובין. הוא גם הצייר היהודי היחיד שזכה לתערוכת יחיד במגדל דוד.

לעומת זאת את בצלאל, האקדמיה לאמנות, סטורס לא העריך במיוחד. בזיכרונותיו הוא מתאר בלגלוג את היצירות של תלמידי בצלאל: "כשאני עוצם את עיני לאחר עשר שנות העדרות ממגדל דוד, אין אני יכול לזכור אלא שורה אורכה של תמונות שולמית, ירמיהו, רבנים בבתי כנסת ופליטים בשלג. מרבדים "אמנותיים" היו מעוטרים בתמונותיו של הרצל או סמואל, ובמאפרות נחושת היתה חרותה המנורה עם שבעת נרותיה או חותמת המלך שלמה. יתכן כי עמדה זו או מוצגים אלה נתנו דחיפה לבטוי הלאומי, וביחוד כפי שטופח בבית הספר בצלאל, אך היה בהם גם משום שלילת האמנות ולפעמים הביאו כליה על האמנות".

50 שנה לפטירת
זאב ז'בוטינסקי,
12/12/90

הציבור היהודי ראה בסטורס אויב של הציונות, ולכן הוא היה אחת הדמויות הבריטיות השנואות ביותר, יש אומרים שני רק לארנסט בוויין (שר החוץ הבריטי בשנות הארבעים, שהיה מתנגד חריף לציונות). במהלך מאורעות 1920 התעקש סטורס לפרוק כל חמוש מנשקו, וסירב להבחין בין היהודים לבין הערבים. זאב ז'בוטינסקי שארגן את הגנת יהודי ירושלים מידי הפורעים זעם על מעצר המגנים היהודים, נכנס לתחנת משטרה ודרש שהוא יעצר עימם משום שהוא מפקדם. סטורס נענה לדרישה זו, וז'בוטינסקי נעצר, נשפט ונדון ל-15 שנות מאסר. לאחר מספר חודשים הסתיים השלטון הצבאי על ארץ ישראל (שהיה בתוקף מיום כיבושה על ידי הפילדמרשל אלנבי), והחל השלטון האזרחי (שלטון המנדט).

הנציב העליון החליט לחון את כל המעורבים בפרעות 1920, יהודים וערבים כאחד. כשנה לאחר מכן, במהלך פרעות 1921 הותקף הרובע היהודי בירושלים ברירות ורימונים. למרות שהמאורעות הקיפו את כל הארץ, והארועים בירושלים נחשבו לשוליים יחסית לארועים ביפו, פתח תקוה, חדרה ומקומות נוספים, הרי ששוב הופנתה אצבע מאשימה כלפי סטורס. הדברים הגיעו לידי כך, שכאשר סטורס נפטר בשנת 1955, נכתב עליו בעיתון דבר שהוא היה "אויב הציונות ובשנות כהונתו בירושלים היה ממארגני פרעות תרפ"א" (1921).

האם אכן היה סטורס אויב מושבע של הציונות? קשה לענות על שאלה זאת. סטורס לא היה ציוני, בכך אין ספק. סטורס היה בריטי ולנגד עיניו עמדו האינטרסים הבריטים, שלא תאמו את האינטרסים הציונים. סטורס עצמו טען עד יום מותו שהוא ניטרלי בשאלת ארץ ישראל, ושאין הוא אוהד לא את הצד היהודי ולא את הצד הערבי. יתכן שהסיבה לתיעוב העמוק שחשו יהודי ארץ ישראל כלפי סטורס נעוצה בשינוי במדיניות הבריטית מהצהרת בלפור לספר הלבן. כיבוש ארץ ישראל על ידי הבריטים והצהרת בלפור העלו לשיא את תקוות הפעילים הציונים. אולם לאחר שהבריטים החלו לשלוט בפועל על ארץ ישראל הם גילו לפתע שגם לערבים יש תוכניות על ארץ ישראל, תוכניות שאינן עולות בקנה אחד עם התוכניות היהודיות. הכישלון של סטורס להתמודד עם פרעות 1920 יחד עם השינוי במדיניות הבריטית כלפי התנועה הציונית, גרמו ככל הנראה להעצמה של הרגשות כלפיו והפיכתו לאחראי על שינוי המדיניות הבריטית (ברור שלא היה ניתן להאשים את הרברט סמואל, הנציב העליון הראשון שהיה יהודי וציוני). סטורס עצמו הודה שיחסו לציונות השתנה, אך לטענתו הוא הפך מ"ציוני

משוכנע" לאדם ניטראלי. תהא גישתו אשר תהא כלפי הציונות, אין ספק שתרומתו לעיר ירושלים היתה מכריעה, והשפעתו על העיר, על התכנון האורבני שלה ועל אופייה ניכרת גם היום.

ירושלים של זהב, גיליון מזכרת, 14.5.08

סטורס אהב את ירושלים, ובאופן חריג שימש כמושל העיר במשך 9 שנים, תופעה יוצאת דופן באדמיניסטרציה המושבות הבריטיות. לאחר שסיים את תפקידו, באי חשק גלוי, הוא קיבל קידום והפך ממושל של עיר למושל של מושבה – קפריסין. למרות הקידום המקצועי, סיכם סטורס בזיכרונותיו את תחושותיו לאחר קידומו זה: "שנן משרות רבות, גם בתוך הקיסרות הבריטית וגם מחוצה לה, המקנות לבעליהן יתר שררה ופרסום, אך – במובן מה שלא אוכל לבארו – אין העלאה במשרה לאחר ירושלים!".

לתגובות ניתן לפנות לשמוליק כהן בכתובת scohn@netvision.net.il

חידון מספר 46

איזו מדינה?

איזו מדינה הנפיקה את הבול שלפניכם?

א. ג'מייקה

ב. ג'יבוטי

ג. לבנון

ד. לוב

מי האיש?

מי האיש הנראה בבול?

באילו מאות הוא חי?

במה התפרסם?

זהה את האתר

איך נקרא אתר זה?

באיזו מדינה הוא נמצא?

איך נקרא הנהר הזורם בתוכו?

את הפתרונות יש לשלוח למערכת nosonchik@gmail.com עד ל-15 בדצמבר. הפותרים מתבקשים לציין את גילם. בין הילדים ובני הנוער שיפתרו נכונה את החידות יוגרל פרס בולאי מתנת איל"ת – אגודה ישראלית לבולאות תימאטית. התשובות לחידות ושם הזוכה יפורסמו בגליון הבא.

פתרון חידון מספר 45

איזו מדינה?

התשובה הנכונה היא ג' – הפיליפינים.

מי האיש?

האיש הוא **רבי משה בן מימון**, הידוע בראשי התיבות הרמב"ם. הוא גם נודע בכינויו "הנשר הגדול".

מלבד היותו גדול הפוסקים בכל הזמנים הרמב"ם גם היה פילוסוף, מדען ורופא.

זהה את האתר

הבול מראה את פסל ישו הגואל, הניצב בראש הר הסמוך לעיר ריו דה ז'ניירו שבברזיל. הפסל, שגובהו 38 מטר, הוא אחד הסמלים המוכרים ביותר של ברזיל.

בהגרלה שנערכה בין הפותרים נכונה עלה שמו של אורי אמיגה בן ה-15. אורי זוכה בפרס בולאי מתנת איל"ת – אגודה ישראלית לבולאות תימאטית.

מכתבים למערכת – לכל תגובה, הצעה או שאלה ניתן לפנות אלינו בכתובת
nosonchik@gmail.com